

**LIRADI 'AL COL XEBIR SURA:
QAWL IEHOR FIL-KANTILENA**

Olvin Vella

Another archaic proverb is being identified in Peter Caxaro's Cantilena. Even though it has never been documented, its variants are still used by quarrymen.

Il-Kantilena¹

Xideu il cada ye gireni tale nichadithicum	1
Mensab fil gueri uele nisab fo homorcom	
Calb mehandihe chakim soltan ui le mule	
Bir imgamic rimitine betiragin mucsule	
fen hayran al garca nenzel fi tirag minzeli	5
Nitila vy nargia ninzil deyem fil bachar il hali.	
Huakit hi mirammiti lili zimen nibni	
Mectatilix mihallimin me chitali tafal morchi	
fen timayt insib il gebel sib tafal morchi	
vackit hi mirammiti.	10
Huakit hy mirammiti Nizlit hi li sisen	
Mectatilix il mihallimin ma kitatili li gebel	
fen tumayt insib il gebel sib tafal morchi	
Huakit thi mirammiti lili zimen nibni	
Huec ucakit hi mirammiti vargia ibnie	15
biddilihe inte il miken illi yeutihe	
Min ibidill il miken ibidil il vintura	
halex liradi 'al col xebir sura	
hemme ard bayda v hemme ard seude et hamyra	
Hactar min hedaun heme tred minne tamarra.	20

Żewġ metafori ċentrali fil-Kantilena

It-tahdit figurattiv li nsibu fil-Kantilena huwa bbażat fuq żewġ metafori ewlenin. L-ewwel metafora, marbuta ma' l-idea ta' l-gharqa (vv. 3-6), tinqeda bi kliem u frażijiet bhal 'Bir imgamic', 'rimitine', 'tiragin mucsule', 'hayran al garca', 'nenzel fi tirag minzeli', 'Nitila vy nargia ninzil' u 'fil bachar il hali'.

It-tieni metafora hija marbuta ma' ċ-ċediment ta' dar il-poeta (vv. 7-20). Caxaru jinqeda b'ghadd kbir ta' nomi u verbi marbutin mal-qasam tal-bini, fosthom, 'Huakit

1. G. Wettinger & M. Fsadni, *L-Ghanja ta' Pietru Caxaru: Poeżija bil-Malti Medjevali*, Malta 1983, 47.

hi mirammiti', 'lili zimen nibni', 'mihallimin', 'chitali tafal morchi', 'insib il gebel', 'sib tafal morchi', 'Nizlit hi li sisen', 'kitatili li gebel', 'vargia ibnie', 'il miken', 'liradi', 'ard bayda', 'ard seude' u '[ard] hamyra'. Kif juri Friggieri, l-iżvilupp ta' din il-metafora jidwi wahda mill-paraboli tal-Vangelu.²

Il-Kantilena u l-qwiel

Fost il-bosta studji lingwistiċi u letterarji li ġew ippubblikati fuq il-Kantilena, insibu tnejn li juru x-xebh kbir bejn qawl Sqalli u l-vers 'Min ibidill il miken ibidil il vintura' (v. 17). Brincat jikkwota: '*Cangia locu o paisi, ca cangi vintura*',³ u warajh Cassola sab varjanti li taqbel eżatt mal-vers ta' Caxaru: '*Cui muta locu muta vintura*'.⁴ Bis-sahha ta' din is-sejba Cassola kkonferma l-impressjoni ġenerali li l-element Rumanz fil-Kantilena jista' jkun ikbar milli jidher għall-ewwel, ladarba qed imiss anki l-aspett kulturali usa' tal-qwiel.

Qawl ieħor

Dan mhux l-uniku qawl li nsibu fil-Kantilena. Hemm ukoll 'liradi 'al col xebir sura', li sal-lum għadek tisma' l-varjanti tiegħu fid-diskors tal-haddiema tal-barrieri. Il-varjanti li ġbart huma:

- i. 'Il-blat kull xiber iqalleb',⁵
- ii. 'Minn kantuniera għal oħra jqalleb il-blat',⁶
- iii. 'Il-blat kull xiber ibiddel',⁷ u
- iv. 'Il-blat kull xiber jibdel'.⁸

L-ebda wiehed minnhom m'hu dokumentat fil-ġabriet tal-qwiel ta' De Soldanis,⁹ Vassalli,¹⁰ Panzavecchia,¹¹ Magri,¹² Busuttil,¹³ Bro. Henry,¹⁴ Aquilina,¹⁵ Manduca

2. O. Friggieri, *L-Istudji Kritiċi Miġbura*, Malta 1995, 6-7.
3. G. Brincat, 'Critica testuale della Cantilena di Pietro Caxaro', *Journal of Maltese Studies*, 16, 1986, 21.
4. A. Cassola, 'The 'Cantilena', Maltese and Sicilian Proverbs', *Journal of Maltese Studies*, 25-26, 1994-1995, 65.
5. Manuel Baldacchino, id-Direttur tal-Limestone Heritage, mis-Siġġiewi (komunikazzjoni personali, il-5 ta' Ġunju 2002).
6. Ara nota 5.
7. Pawlu Gauci, sid ta' barriera, minn San Pawl il-Bahar (komunikazzjoni personali, it-3 ta' Ġunju 2002).
8. A. Farrugia, 'Il-Ġebbla Mqabbija', f'*L-Imqabba mal-Medda taż-Żmien*, ed. C. Farrugia, Malta 1998, 202.
9. Il-Biblijoteka Nazzjonali ta' Malta, Lib. 142/1, *Apoftegmi e Proverbi Maltesi*.
10. M.A. Vassalli, *Motti, Aforismi e Proverbi Maltesi*, Malta 1828.
11. Il-Mużew tal-Katidral ta' l-Imdina, l-Arkivju tal-Katidral, Pan. 34.
12. M. Magri, *X'Jghid il-Malti jew l-Gherf Bla Mikub tal-Maltin*, Malta 1925.
13. E.D. Busuttil, *Ġabra ta' Qwiel Maltin u Qwiel Ingliżi li jaqblu magħhom*, Malta 1942.
14. Bro. Henry, *Qwiel Maltin*, Malta 1980.
15. J. Aquilina, *A Comparative Dictionary of Maltese Proverbs*, Malta 1986.

& Mifsud¹⁶ u Galea.¹⁷

Il-kuntest tal-qawl

Fil-kitba tiegħu 'Il-Ġebbla Mqabbija' Anton Farrugia, meta jiddeskrivi kif isir l-akkwist ta' l-art għat-tkissir tal-blat, jghid:

Meta tiġi nneozjata l-art, ix-xerrej irid jara, sa fejn jista', li l-art tkun tajba għall-blat, jiġifieri li ma tkunx xi dagħbien, blat imfarrak, jew diġà giet imkissra u mirduma. Irid jara li l-blat ikun kemm jista' jkun tajjeb u safi (mingħajr hafna qighan, brajjem jew għoqod). Naturalment hadd ma jista' jkun jaf fiċ-ċert x'tip ta' blat sejjer isib, fil-fatt sa llum il-ġurnata, fl-Imqabba għadek issib min jghid li 'blat kull xiber jibdel' jew li 'il-blat bhaż-żwieġ, kaxxa magħluqa'.¹⁸

Il-blat tant hu magħruf li jibdel malajr li llum saħansitra ssib min jghidlek: 'Kull difer iqalleb [il-blat], mhux kull xiber'!¹⁹

Il-qawl fil-kuntest tal-Kantilena

It-tifsira tal-qawl 'liradi 'al col xebir sura' toqghod sewwa fil-kuntest tat-tieni metafora ċentrali tal-Kantilena – iċ-ċediment tad-dar. Caxaru jghid li d-dar li kien ilu għaddej jibni ġġarrfitlu għax kien qed jibniha fuq it-tafal, u mhux fuq il-blat, kif kien qed jittama. Madankollu, għalkemm iħossu mkisser bix-xorti hażina li laqtitu, titnissel fih id-determinazzjoni li jerga' jibniha band'oħra. Il-blat jibdel hafna, u għalhekk jittama li d-darba li jmiss xortih tidhaqlu u daru jibniha fuq pedamenti sodi (vv. 7-18).

It-thaddim taż-żewġt iqwiel

Iż-żewġt iqwiel fil-Kantilena jimxu id f'id. Filwaqt li 'Min ibidill il miken ibidil il vintura' jissuġġerixxi s-soluzzjoni għall-problema li qed jiffaċċja l-poeta, 'liradi 'al col xebir sura' jikkonferma s-siwi ta' dan is-suġġeriment. Nittama li b'din il-kitba nkomplu nifthu aktar il-potenzjal interpretattiv ta' l-aħhar versi tal-Kantilena, li għadhom xi ftit jew wisq enigmatiċi.²⁰

Nota: L-awtur jiringrazzja lil Dr Ġorġ Mifsud Chircop u lill-Prof Manwel Mifsud tal-kummenti u s-suġġerimenti li għamlulu fuq verżjoni bikrija ta' din il-kitba.

16. J.S. Manduca & Ġ. Mifsud, *Il-Qawl Iqul*, Malta 1989.
17. V.J. Galea, *Qwiel u Qaddisin: Folklor u Twemmin f'Għajdut il-Maltin u l-Għawdxin*, Malta 1999.
18. Farrugia, 202.
19. Ara nota 5.
20. Għal nuqqas ta' qbil fuq l-interpretazzjoni ta' l-aħhar versi, ara, nġhidu ahna, D. Fenech, *Wirt il-Muża: studji kritiċi komparattivi*, Malta 1977, 15; L. Cachia, *L-Ilsien Malti: il-bierah u l-lum*, Malta 1994, 90; u Brincat, 16, 20-21.